

2014-2020 metų Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 9 prioriteto „Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas“ 09.4.2-ESFA-V-715 priemonės projekto „Bendrojo ugdymo mokytojų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų tobulinimas“

REKOMENDACIJOS DĖL ATNAUJINTŲ BENDRŲJŲ PROGRAMŲ PRITAIKYMO ELGESIO AR / IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINTIEMS MOKINIAMS

Rekomendacijas rengė: Virginija Karalienė, Neringa Grybienė

Sutrikimo apibūdinimas: pagrindiniai požymiai ir jų raida

Elgesio ar / ir emocijų sutrikimų turintys vaikai yra bene daugiausiai iššūkių pedagogams kelianti grupė, tačiau neretai šie vaikai būna nesuprasti daugiamačiame jų raidos kontekste. Pedagogai dažniausiai reaguoja į mokiniui kylančius sunkumus dėl jo elgesio, kuris iškyla kaip problema ugdymosi aplinkoje. Edukacinėje praktikoje kartais susiduriama su elgesio ar / ir emocijų sunkumais. Tai – sutrikimo lygio nesiekiantys elgesio ar / ir emocijų sunkumai, trikdančios vaiko ugdymosi, socializacijos ir saviraiškos procesus. Sunkumai gali reikšti netinkamą, nepriimtina, agresyvią, provokuojamą, įžūlią elgesį, staigiais emocijų pokyčiais, menku savęs vertinimu, nerimu, susirūpinimu, baimėmis, pasireiškiančiomis tik tam tikrose situacijose. Sunkumai yra laikini ir gali būti veiksmingai sprendžiami laiku suteikiant tinkamą pagalbą. Jei toks elgesys išlieka stabilus, paveikia vaiko ugdymąsi, bendravimą, saviraišką, sunkumai gali virsti sutrikimais. Elgesio ir emocijų sutrikimai įvardijami kaip heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar / ir emocinėmis reakcijomis, neįprastomis amžiaus, kultūros ir etinių normų požiūriu, taip pat nedėmesingumu, impulsyvumu ar / ir prasta elgesio reguliacija. Sutrikimams būdinga tai, kad jie nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius aplinkos įvykius, o nuolat pasireiškia skirtingose ugdymo srityse.

Elgesio ir / ar emocijų sutrikimai skirstomi į aktyvumo ar / ir dėmesio sutrikimus (aktyvumo sutrikimas, dėmesio sutrikimas, aktyvumo ir dėmesio sutrikimas); elgesio sutrikimus (prieštaraujančio neklusnumo sutrikimas, elgesio sutrikimas (asocialus elgesys)); emocijų sutrikimus (nerimo spektro sutrikimas, nuotaikos spektro sutrikimas). Šiuos sutrikimus, atlikusi išsamų įvertinimą, nustato savivaldybės Pedagoginė psichologinė tarnyba. Mokykla teisės aktuose numatyta tvarka gauna sutrikimą patvirtinančius dokumentus, kuriuose be sutrikimo išvados dar pateikiama informacija apie mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, mokinio ugdymuisi reikalingus ugdymo turinio, metodų, būdų, aplinkos pritaikymus bei mokiniui rekomenduojamą švietimo pagalbą.

Aktyvumo ir dėmesio sutrikimai	<p>Aktyvumo ir dėmesio sutrikimas (toliau – ADS) yra vienas dažniausių sutrikimų, prasidedančių vaikystėje. Tvirčiausiai įrodytos ADS priežastys yra neurobiologinės kilmės smegenų veiklos sutrikdymai bei paveldimumas. ADS požymiai daug stipriau susiję su genetiniais bei neuropsichologiniais faktoriais nei su vaiko aplinkoje pasitaikančiais rizikos veiksniais. ADS turintys vaikai kelia daugybę problemų, dėl kurių sunku ir pačiam vaikui, ir aplinkiniams.</p> <p>Aktyvumo ir dėmesio sutrikimas (ADS) pasireiškia amžiaus neatitinkančiais dėmesingumo, padidėjusio aktyvumo ir impulsyvumo požymiais. Šie požymiai išryškėja jau ikimokykliniame amžiuje, reiškiasi bent dviejose aplinkose (pavyzdžiui, namuose ir mokykloje) ir turi įtakos vaiko elgsenai įvairiose socialinėse srityse.</p>
Elgesio sutrikimai	<p>Elgesio sutrikimai pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatiniu kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojamu, įžūliu elgesiu. Turintiems šių sutrikimų būdingi pykčio proveržiai, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas, maža tolerancija frustracijai, atsakomybės stoka, negebėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo, užuojautos, gėdos, įžvalgų stoka. Taip trukdoma sėkmingai veikti akademinėje aplinkoje, keliamas pavojus sau ar bendraamžiams, užkertamas kelias visaverčiam dalyvavimui bendrajame ugdyme.</p>
Emocijų sutrikimai	<p>Emocijų sutrikimai – tai psichiatrinių sutrikimų grupė, kuri apima sutrikusią emocijų raišką ir reguliaciją, daug nemalonių emocijų (nerimo, baimės, nusiminimo ir kt.) ir dėl jų atsirandančių netinkamą elgesį, trikdančių socialinę, darbinę, mokymosi adaptaciją. Dėl negebėjimo atpažinti, įvardinti ir tinkamai reikšti kylančias stiprias emocijas gali atsirasti somatinių sutrikimų be fiziologinės priežasties, pavyzdžiui, trikti miegas, apetitas ir kt.</p>
Dalyvavimo ugdymo procese galimybės	
<p>Organizuojant ugdymą(si) pedagogams labai svarbu atskirti mokinius, turinčius elgesio ir / ar emocijų sutrikimų ir patiriančių elgesio ir / ar emocijų sunkumų. Pastaroji mokinių grupė paprastai gebai optimaliai dalyvauti ugdymosi procese, įsisavinti ugdomąją medžiagą, įgyti žinių, mokėjimų ir įgūdžių nepritaikant Bendrųjų programų. Šie mokiniai nepriskiriami specialiujų ugdymosi poreikių turinčių mokinių grupei, tačiau mokyklos pedagogų, psichologų, socialinių pedagogų pagalba jiems gali būti teikiama.</p> <p>Jeigu įvertinusi mokinio gebėjimus Pedagoginė psichologinė tarnyba nustato elgesio ir / ar emocijų sutrikimus, tuomet ugdymo procesas ir švietimo pagalba mokykloje organizuojama atsižvelgiant į Pedagoginės psichologinės tarnybos išvadas bei rekomendacijas. Dalis mokinių, turinčių elgesio ir / ar emocijų sutrikimų, dažnai turi pakankamus intelektualinius bei kognityvinius gebėjimus įsisavinti Bendrųjų programų turinį jo nepritaikant. Tačiau dalis šių mokinių, nors ir turėdami pakankamus intelektualinius bei kognityvinius gebėjimus, dėl stipriai išreikšto elgesio ir / ar emocijų sutrikimo nėra pajėgūs įsisavinti Bendrųjų programų turinio bei įgyti jose numatytų kompetencijų. Tokiais atvejais gali būti rekomenduojama pritaikyti Bendrąsias programas,</p>	

atsižvelgiant į individualius vaiko sutrikimo raiškos ypatumus. Mokiniais, turintiems elgesio ir / ar emocijų sutrikimų gali būti rekomenduota žymiai intensyvesnė ir platesnė švietimo pagalba (pvz., specialiojo pedagogo, mokytojo padėjėjo, psichologo, socialinio pedagogo pagalba).

Labai dažnai šios grupės sutrikimų turintys mokiniai yra smalsūs bei kūrybingi. Žinoma, dažnai mokytojams kyla iššūkis, kaip rasti būdų vaikams sudominti ar atrasti jiems priimtinausius ugdomosios medžiagos ir kitos ugdomosios veiklos įsisavinimo metodus. Į pagalbą mokytojui svarbu pasitelkti švietimo pagalbos specialistus, ypač – psichologus, bei mokinio tėvus (globėjus, rūpintojus). Užmezgus tinkamą kontaktą, suprantant mokinio sutrikimo ypatumus bei į juos atsižvelgiant, mokinyi gali pakankamai gerai susidoroti su ugdymosi iššūkiais bei minimalizuoti elgesio ir / ar emocijų sutrikimų padarinius. Jeigu sudaroma į mokinį ir jo galias orientuota ugdymosi aplinka, šių vaikų pasiekimai ir ugdymosi rezultatai praktiškai nesiskiria nuo įprastos raidos bendraklasių. Pastebėta, kad šie mokiniai gali būti gana išradingi ir kūrybingi, todėl svarbu laiku pastebėti, palaikyti bei puoselėti šias vaikų savybes tinkamai parenkant ugdomasias užduotis bei skatinant šių gebėjimų gilinimą bei ugdymą neformalioje bei popamokinėje veikloje. Mokiniai, turintys dėmesio ir / ar aktyvumo sutrikimą, yra imlūs fizinei veiklai, todėl svarbu sudaryti palankias šių gebėjimų ugdymo sąlygas tiek mokyklos aplinkoje, tiek ir už jos ribų. Šie mokiniai gali pasiekti puikių rezultatų sporto ir kitose su aktyvia fizine veikla susijusiose srityse.

Taip pat pastebėta, kad mokiniai, turintys elgesio ir / ar emocijų sutrikimų, noriai imasi įvairių klasės pareigų ir teikia pagalbą tiek mokytojui, tiek kitiems klasės draugams.

Dalyvavimo ugdymo procese sunkumai ir individualūs ugdymosi poreikiai

Aktyvumo ir dėmesio sutrikimai

Aktyvumo sutrikimas (padidėjęs aktyvumas) (kitais apibūdinamas kaip hiperaktyvumas, impulsyvumas). Aktyvumo sutrikimą turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:

- nuolatinis judėjimas,
- triukšmavimas,
- kalbėjimas, kai to daryti negalima.

Tokie vaikai dažnai nenustygs vietoje; sunku ilgai išsėdėti vienoje vietoje; bėgioja ir laipioja, nors taip klasėje neturėtų elgtis; jiems sunku žaisti ar dalyvauti kitoje laisvalaikio veikloje, nesukeliant daug triukšmo; dūksta ir negali nurimti net prašomi. Jiems būdinga dėmesio koncentracijos stoka. Pažintinių gebėjimų reikalaujanti veikla stokoja pastovumo, sunku planuoti veiklas. Turi polinkį dažnai jas keisti, kyla sunkumų užbaigti pradėtą veiklą. Dėl sunkumų planuoti savo veiksmus dažnai elgiasi pernelyg drąsiai, neapgalvotai. Perdėtas aktyvumas ir impulsyvumas taip pat gali atspindėti santykiuose: trūkstant reikiamo slopinimo nepaisoma socialinio elgesio taisyklių, pavyzdžiui, įsiterpiama į kitų veiklą, atsakinėjama neišklausius klausimo iki galo, sunku sulaukti savo eilės.

Aktyvumo ir dėmesio sutrikimą (nedėmesingumą) turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:

	<ul style="list-style-type: none"> • nedėmesingumu, • nesugebėjimu pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, • nesugebėjimu baigti pradėtą darbą, • greitu išsiblaškymu. <p>Tokie vaikai dažnai nesusikaupia, padaro neatidumo klaidų arba nenukreipia dėmesio į tuos dalykus, kuriuos turėtų daryti. Dažnai atrodo, kad praranda susidomėjimą tuo, ką daro; dažnai neklauso, ką kiti žmonės jam / jai sako; dažnai nebaigia pradėto darbo; jiems yra sunku susikaupti, kad galėtų pradėti ką nors daryti; dažnai stengiasi išvengti tų dalykų, apie kuriuos turėtų galvoti, pavyzdžiui, namų darbų; dažnai pameta daiktus, reikalingus mokymuisi ar kitoms veikloms; lengvai išsiblaško; dažnai yra užmaršūs. Dėl sutrikusio dėmesio per anksti nustojama vykdyti užduotį, todėl pradėta veikla lieka neužbaigta. Vaikai dažnai pereina nuo vienos veiklos prie kitos, lyg praradę susidomėjimą viena užduotimi susidomėtų kita.</p> <p>Visi mokiniai, kuriems nustatytas ADS, turi šiuos impulsyvumo požymius:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nesugeba sulaukti savo eilės, • nesugeba atidėti noro išpildymo, • nekantrūs. <p>Pamokoje ar kitoje ugdomojoje veikloje mokiniai, kuriems nustatytas ADS, gali išpyškinti atsakymą anksčiau nei išgirsta visą klausimą; jiems sunku sulaukti savo eilės; įsiterpia į kitų žmonių pokalbius ar veiklą; dažnai ir toliau kalba, nors yra paprašyti liautis arba jeigu ir niekas jų nesiklauso. Tai impulsyvus nerimstančio žmogaus elgesys, ypač nepageidautinas sąlyginai ramaus elgesio ir vaiko savikontrolės reikalaujančiose (struktūrizuotose, organizuotose) situacijose.</p> <p>Dažnai galimas mišrus ADS tipas, kuris pasireiškia visų trijų grupių – nedėmesingumo, padidinto aktyvumo ir impulsyvumo požymiais. Šie mokiniai ugdymo(si) proceso metu gali būti agresyvesni, impulsyvūs, prieštaraujantys ir neklusnūs. Tokio elgesio problemos prasideda jau nuo ankstyvojo ikimokyklinio amžiaus.</p> <p>Mišrų ADS tipą turintys mokiniai dažniau atstumiami bendraamžių, nes komplikuoja bendravimą, bendradarbiavimą grupėje. Pagrindinis mišrųjų ADS tipą turinčių vaikų sunkumas yra netinkamo elgesio slopinimo trūkumas bei negebėjimas atidėti ar nuslopinti netinkamą atsaką. Tai neigiamai veikia mokymosi procesą ir dėl prastos tikslo siekimo motyvacijos ir įdėtų mokymosi pastangų stokos dažnai lemia ir prastus mokymosi rezultatus. . Be apibūdintų pagrindinių ugdymosi procese patiriamų sunkumų vaikai su ADS dažnai turi ir kitokių psichologinių problemų.</p> <p>Mokiniai, turintys aktyvumo ir (ar) dėmesio sutrikimų, gali turėti ir kitų sutrikimų, pvz., kalbos ir kalbėjimo, mokymosi ir kt.</p>
Elgesio sutrikimai	<p>Elgesio sutrikimai pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatinio kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojamu, įžūliu elgesiu. Turintiesiems šių sutrikimų būdingi pykčio proveržiai, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas, maža tolerancija frustracijai, atsakomybės stoka, negebėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo, užuojautos, gėdos ir kitų jausmų stoka. Tai užkerta kelią sėkmingam ugdymui(si), kelia pavojų pačiam mokiniui ar jo bendraamžiams, trikdo visavertį dalyvavimą bendrajame ugdyme.</p>

Prieštaraujančio neklusnumo sutrikimas apibrėžiamas kaip pasikartojantis negatyvus, ignoruojantis, nepaklusnus ir priešiškas elgesys, nukreiptas išskirtinai į autoritetingus asmenis: dažniausiai tėvus (globėjus, rūpintojus), mokytojus, švietimo pagalbos specialistus, kitus mokyklos darbuotojus. Sutrikimu toks elgesys laikomas tada, kai jis yra stabilus, trikdo vaiko ugdomąją veiklą, nes mokinys savo emocijas, negatyvų elgesį nukreipia į konfliktą su jam reikalavimus keliančiais (autoritetingais) asmenimis. Ilgainiui blogėja ir vaiko socializacija, santykiai su bendraamžiais. Prieštaraujantis neklusnumas yra kaip jėgų kova, kurioje dažniausiai nėra agresyvumo, darančio žalą kitiems – tai stiprus negatyvumas, ginčijimasis, nenoras paklusti. Šį sutrikimą turintys mokiniai negeba bendradarbiauti su suaugusiais ar bendraamžiais ir tai sukuria rimtas kliūtis jų socialinei ir akademinei sėkmei. Esminis prieštaraujančio neklusnumo sutrikimo požymis yra nuolatinis kitų teises ir visuomenėje nustatytas elgesio normas pažeidžiantis elgesys.

Prieštaraujančio neklusnumo sutrikimą turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:

- nepaklusnumu,
- kontrolės ir paklusnumo konfliktais,
- konfliktais su autoritetu,
- dažnais amžiaus neatitinkančiais ir neįprastais pykčio protrūkiais,
- dažnais ginčais su suaugusiais,
- dažnu atsisakymu vykdyti suaugusių reikalavimus,
- taisyklių pažeidimais, tyčiniais veiksmais (daro tai, kas piktina ir įkyri kitiems žmonėms),
- dažnais kitų kaltinimais dėl savo klaidų ir neteisingo elgesio,
- dažnu įsižeidimu ir ūmiu pykčiu,
- pasipiktinimu, piktdžiuga ar kerštingumu.

Elgesio sutrikimas (asocialus elgesys) – tai socialinių normų ar kitų žmonių teisių nepaisymas. Tai tam tikrų asmenybės bruožų, paprastai pirmą kartą pasireiškiančių paauglystėje ir sąlygojančių socialinės adaptacijos sutrikimus, visuma. Asocialus elgesys gali pasireikšti tik paauglystės laikotarpiu arba išlikti ir visą gyvenimą.

Elgesio sutrikimą (asocialų elgesį) turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai:

- dažnai meluoja, kad turėtų naudos ar išsisuktų nuo pareigų;
- dar besimokydami mokyklose pradeda bėgti iš pamokų, valkatauja. Bėga iš namų ir / ar negrįžta nakvoti be tėvų leidimo;
- yra linkę nusikalsti: gali vogti, tyčia padeginėti ar kitaip gadinti kitų nuosavybę;
- vaikai egoistiški, impulsyvūs, nuo vaikystės konfliktuoja su mokytojais ir tėvais;

	<ul style="list-style-type: none"> • santykiai su bendraamžiais gali išlikti normalūs, nors kartais šie vaikai gali būti izoliuoti, atstumti, nepopuliarūs, neturintys draugų; • būdingas irzlumas, agresyvumas; • dažnai inicijuoja muštynes, priekabiauja prie kitų ar grasina, naudoja prievartą prieš kitus asmenis; • naudoja ginklus ar kitus daiktus, kuriais galima rimtai sužaloti gyvūnus ar žmones. <p>Kuo anksčiau šios problemos prasideda, tuo didesnė jų tęstinumo rizika link delinkventyvaus ir asocialaus elgesio, smurto, svaigiųjų medžiagų ir alkoholio vartojimo, sutrikdytų socialinių ryšių.</p>
Emocijų sutrikimai	<p style="text-align: center;">Nerimo spektro sutrikimas. Nuotaikos spektro sutrikimas</p> <p>Nerimo spektro sutrikimai pasireiškia padidėjusiu susirūpinimu savo elgesiu, mokymusi, rūpesčiu dėl namų darbų, egzaminų, ateities ir kitų dalykų. Nuotaikos spektro sutrikimai pasireiškia įprastos veiklos vengimu, nuolatine liūdna nuotaika, nelaimingumu, irzlumu, jautrumu, ankstesnio susidomėjimo praradimu bei nuovargiu ir įtampa. Visiems emociniams sutrikimams būdingas socialinis suvaržymas, drovumas, nerimastingumas ir nelaimingumas. Šie sutrikimai yra nuolatiniai ir žymūs, neatitinka vaiko raidos tarpsniams būdingo elgesio ir trikdo asmens mokymąsi, gebėjimus užmegzti ir palaikyti tarpusavio santykius su bendraamžiais bei suaugusiais. Nerimo spektro sutrikimai dažniausiai prasideda vaikystėje ir ankstyvoje paauglystėje, o nuotaikos sutrikimai – vėlesniu amžiaus tarpsnių periodu, paprastai jau besibaigiant paauglystei. Mokiniai, turintys emocijų sutrikimų, patys kenčia ir dažnai to nepastebi aplinkiniai. Dažniausiai tėvai (globėjai, rūpintojai) ar mokytojai pastebi vaikų emocinius sutrikimus tuomet, kai sutrikimų požymiai tampa labai ryškūs ir pradeda kliudyti įprastai mokymosi, bendravimo, socialinei sąveikai. Dėl šių vaikų socialinio ribotumo jiems patiems bendrauti ar juos mokyti tampa sunkiau.</p> <p>Neretai emocijų sutrikimai pastebimi per vėlai ir tai labai apsunkina galimybes anksti ir laiku suteikti pagalbą vaikui.</p> <p>Emocijų sutrikimą turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • negebėjimu sukurti ir palaikyti abipusių santykių su bendraamžiais ir mokytojais; • netinkamomis emocinėmis reakcijomis (jausmais) įprastoje aplinkoje ar situacijose; • nuolatine nelaimingumo nuotaika ar depresija; • nuolat pasireiškiančiais fiziniais simptomais ar baimėmis, susijusiomis su asmeninėmis ar mokyklos problemomis; • vengimu atsakinėti per pamokas; • blogesniais akademineis pasiekimais (vaikas mokosi blogiau negu galėtų); • draugų neturėjimu arba turėjimu jų mažiau nei bendraamžiai; • padidėjusia priklausomybe nuo kitų (pvz., mokytojos); • susiaurėjusiomis galimybėmis dalyvauti neformalioje veikloje;

	<ul style="list-style-type: none"> • pamokų praleidinėjimu, ilgainiui – galimu visišku mokyklos nelankymu. <p>Mokinius, turinčius nerimo spektro ir / ar nuotaikos spektro sutrikimų vienija aiškūs bendri požymiai: perdėtas nerimas, negatyvios mintys apie nerimą sukeliančią situaciją, vidinė įtampa, lengvai provokuojamos emocijos, vidinio nesaugumo jausmas, nepasitikėjimas savimi ir menka savivertė, polinkis į blogą nuotaiką, dažnos pykčio reakcijos (būna dažniau ir trunka ilgiau nei būdinga amžiaus tarpsniui), somatinio pobūdžio nusiskundimai be fiziologinės priežasties. Daliai vaikų ir paauglių dėl nerimastingumo gali išvystyti mokyklos baimė. Galima paminėti ir keletą siauresnių emocijų sutrikimų, pvz.: atskyrimo, fobinio, socialinio nerimo sutrikimai, konkurencijos šeimoje tarp vaikų sutrikimas ir kiti emocijų sutrikimai vaikystėje.</p>
Ugdymo(si) strategijos	
<p>Mokykla gali lemti mokinio ugdymosi bei socializacijos sunkumus (jei mokykloje dominuoja neigiamas vertinimas, pabrėžiamos nesėkmės) ir ugdymosi bei socializacijos sėkmę.</p> <p>Elgesio ir / ar emocijų sutrikimai išsivysto patiriant nuolatinės nesėkmės.</p> <p>Jeigu vaikas susilaukia neigiamos reakcijos iš bendraklasių ir mokytojų, tokia situacija gali pagilinti vaiko turimus emocinius sutrikimus. Jei sutrikimas nėra laiku identifikuojamas ir vaikui nesuteikiama reikiama pagalba, o keliama aukštesni reikalavimai, nei vaikas gali įveikti, arba nuolat kartojasi prastas pasiekimų vertinimas, lydimas mokytojų pastabų ir priekaištų, jei dar prisideda tėvų nusivylimas ir baimė, taip gali būti sukurta nuolatinės emocinės įtampos situacija, kuri skatina netinkamą elgesį. Nuolat kritikuojant ir neigiamai vertinant judrius, neklusnius, nesusikaupiančius, nesimokančius, blogai besielgiančius, impulsyvius vaikus, neretai lieka nepastebėtos jų emocinės problemos. Pernelyg didelis aktyvumas, dėmesio sutrikimai, agresyvumas, motyvacijos stoka sukelia sunkumų juos supančių suaugusiųjų, bendraamžių ir pačių vaikų gyvenimą.</p> <p>Mokinių, turinčių elgesio ir / ar emocijų sutrikimų, ugdymo sėkmę lemia visų ugdymo proceso dalyvių glaudus bendradarbiavimas, į vaiko gebėjimų realizavimą orientuotas ugdymo procesų organizavimas bei tikslingas švietimo pagalbos parinkimas ir jos teikimas, atsižvelgiant į vaiko poreikius. Šių mokinių ugdymas turi būti grindžiamas žmogaus teisių, nediskriminavimo dėl sutrikimo, demokratijos, lygių galimybių bei įtraukiojo ugdymo principų laikymusi. Mokykloje svarbu pripažinti besimokančiųjų įvairovę, pažinti kiekvieną vaiką, užtikrinti visų aktyvų dalyvavimą, siekti įveikti žalingus stereotipus ir mokymosi kliūtis. Ugdant elgesio ir / ar emocijų sutrikimų turinčius mokinius, svarbiausia gerai pažinti mokinį, įvertinti individualius jo ugdymosi poreikius ir galimybes bei išanalizuoti veiksnius, lemiančius pageidaujamą ar nepageidaujamą elgesį. Mokytojui labai svarbu matyti mokinį bendrame klasės kontekste ir gebėti numatyti tinkamiausias bendros veiklos klasėje strategijas. Mokytojas, bendradarbiaudamas su tėvais (globėjais, rūpintojais), švietimo pagalbos specialistais, mokyklos Vaiko gerovės komisija siekia parengti tinkamiausius ugdymo metodus, būdus, mokymo priemones, pritaiko ugdymo aplinką.</p>	

Pagrindiniai pagalbos mokiniams, turintiems elgesio ir / ar emocijų sutrikimų, principai mokykloje:

1. Vaiko gerovė ir interesai: imantis bet kokių veiksmų ar priimant sprendimus pirmiausia siekiama užtikrinti vaiko interesus. Teikiant pagalbą svarbiausia atsižvelgti į vaiko poreikius, o ne juos derinti galimų teikti paslaugų.
2. Pagalbos pagrįstumas: priimami sprendimai pagrįsti duomenimis, gautais įvertinus vaiko ugdymosi bei šeimos poreikius.
3. Ankstyva ir tinkamu laiku suteikta pagalba: siekiama kuo anksčiau nustatyti pagalbos vaikui poreikį ir laiku suteikti reikalingą profesionalią, koordinuotą pagalbą vaikui ir jo šeimai, ją teikti ne ilgiau nei būtina.
4. Individualizuota pagalba: turi būti atsižvelgta į mokinio amžių, brandą, jo individualius poreikius, gebėjimus, psichikos ir fizinės savybes, jo artimiausios aplinkos (šeimos) poreikius ir galimybes, socialinę aplinką ir kitas svarbias aplinkybes. Sprendžiant su vaiku susijusius klausimus, vaikas turi būti išklaustas tiesiogiai ir, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, vaiko pažiūroms turi būti skiriamas deramas dėmesys.
5. Tinkamos intervencijos: pagalba pirmiausia teikiama ten, kur yra vaikas, kai mokytojai ir specialistai, dirbantys su vaiku ir šeima, teikia pagalbą pagal savo kompetenciją, kad mažiausiai atitrauktų vaiką nuo jo įprastos ugdymo(si), mokymosi ir (ar) gyvenamosios aplinkos.
6. Komandinis darbas ir pasidalinta atsakomybė: kadangi daugumos vaikų, turinčių elgesio ir / ar emocijų sutrikimų, problemos yra kompleksinės, todėl teikiama pagalba turi apimti įvairių specialistų paslaugas
7. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas: esant poreikiui, paslaugas vaikui ir jo šeimai gali teikti kelios įstaigos: ugdymo, socialinių paslaugų, medicinos, nevyriausybinių organizacijų, todėl labai svarbus teikiamų paslaugų koordinavimas, kuris grindžiamas nuosekliu bendradarbiavimu tarp šių institucijų.

Pagalba vaikams, turintiems elgesio ir / ar emocijų sutrikimų, neįmanoma be struktūros. Struktūra yra pamatinis sėkmingos ugdymosi intervencijos veiksnys. Daugumai elgesio ir / ar emocijų sutrikimų turinčių vaikų naudinga struktūruota aplinka, kur taisyklės ir kasdieniai reikalavimai yra aiškūs, rutininiai, nuspėjami. Tokiu būdu skatinamas pozityvus mokinių elgesys, mažinamos netinkamo elgesio priežastys.

Taip pat labai svarbus tinkamas mokytojo reagavimas į mokinio elgesio ir / ar emocijų sutrikimus. Norint padėti vaikui reikia, kad suaugusiųjų reakcijos būtų apgalvotos ir tinkamos. Spontaniškai sureagavus į vaiko netinkamą elgesį, situaciją kartais galima tik pabloginti. Svarbu suprasti tinkamo ir netinkamo reagavimo į nederamą elgesį principus. Tinkama intervencija turi būti grindžiama išsamia vaiko nederamo elgesio analize, kuri padeda suprasti, kodėl vaikas netinkamai elgiasi, kokie yra tokį elgesį aktyvinantys ar provokuojantys stimulai (įvykiai) ir kokios jo pasekmės. Vienoks ar kitoks mokinio elgesys visada turi priežastį ir tikslą, todėl, norint padėti keisti vaikui netinkamą elgesį, svarbu įvertinti, ko savo netinkamu elgesiu vaikas nori

pasiekti. Mokinio elgesio ir / ar emocijų stebėjimas leidžia mokytojui fiksuoti ir prognozuoti tuos veiksnius, kurie sukelia netinkamo elgesio pasekmes. Šis procesas vadinamas funkcinė vaiko elgesio analize. Ją atliekant svarbi trijų elementų visuma. Funkcinį elgesio vertinimą sudaro šie žingsniai: a) aiškus elgesio apibrėžimas; b) duomenų rinkimas iš kelių šaltinių, kurie padės geriau suprasti netinkamo elgesio elementus, o informacija iš vaiko ir tėvų (globėjų, rūpintojų) šiame procese yra laikoma kritine; c) elgesio kitimo eigos aprašo sudarymas ir hipotezės apie elgesio funkciją ir sąlygas, kuriomis stebimas probleminis elgesys. Funkcinis mokinio elgesio vertinimas padeda mokytojui planuoti paramą vaikų ir sudaryti tinkamiausias ugdymosi sąlygas klasėje. [https://smsm.lrv.lt/files/tyrimai_ir_analizes \(žiūrėta 2022-03-30\)](https://smsm.lrv.lt/files/tyrimai_ir_analizes/(žiūrėta_2022-03-30))

Tarpininkavimas (mediacija). Tarpininkavimo pagalba pedagogui sprendžiant konfliktines situacijas tarp mokinių, mokinių tėvų (globėjų, rūpintojų) ir kt. Tarpininkavimas (mediacija) yra taikus konflikto sprendimo būdas, kurio metu konflikto dalyviai, padedant trečiajai neutraliai ir nešališkai pusei, siekia rasti konflikto dalyviams tinkamiausią sprendimą. Mediatorius padeda sumažinti įtampą tarp šalių, palengvina jų bendravimą. Taikant mediaciją sprendžiama problema, o ne „kovojava“ su asmeniu. Mediacija – dialogas, kurio esmė – konstruktyvus konfliktų valdymas, sudarantis galimybes užtikrinti interesų pusiausvyrą. Šio proceso metu siekiama tarpusavio susitarimo, todėl, pavykus susitarti, laimi abi pusės, išsaugomi geresni tarpusavio santykiai ateityje.

Rekomendacijos

Remiantis bendraisiais vaikų ir paauglių, turinčių elgesio ir / ar emocinių sutrikimų, elgesio klasėje modeliavimo principais pedagogo užduotys yra:

- išskirti problemines vaiko elgesio sritis (pvz., socialinė sąveika, komunikaciniai gebėjimai, agresyvus elgesys ir t. t.) ir formuoti vaiko socialinius įgūdžius;
- mokyti vaiką tinkamo elgesio būdų pasitelkiant įvairius metodus (pvz., padėti jam spręsti konfliktus, įtraukti jį į tam tikras veiklas, kurios skatintų jo savigarbą);
- nuo drausminimo ir kontrolės ar globos palaipsniui pereiti prie pozityvaus elgesio skatinimo;
- plėtoti ir skatinti bendravimą su bendraamžiais, kad vaikas nesijaustų vienišas, kad ugdytų poreikį bendradarbiauti;
- vaikui svarbu patirti sėkmę, ir mokytojai turi pasiūlyti veiklas, kurios padėtų ją patirti;
- mokytojai turi ugdyti savo elgesio valdymo įgūdžius (kaip balso intonaciją ir kūno kalbą panaudoti mokinio elgesiui valdyti, kaip dėmesį paskirstyti visiems klasės mokiniams).

Rekomendacijos mokytojui, kaip taikyti elgesio valdymo technikas klasėje:

a. Elgesio kontraktas / sutartis: ja siekiama keisti vaiko elgesį ir joje apibrėžiama kiekvieno dalyvio atsakomybė. Tą padaryti mokytojui gali pagelbėti mokyklos psichologas, socialinis pedagogas. Vaikas irgi įtraukiamas į šį procesą. Elgesio sutartys neturėtų būti naudojamos tokiam elgesiui, kurio vaikas nekontroliuoja (pvz., ADS turinčio vaiko nedėmesingumas). Jos yra intervencijos strategija, naudojama padėti vaikui geriau pasirinkti.

b. Žetonų sistema: tai būdas atsilyginti už teigiamą elgesį. Sistemą nustato mokytojas ir paprastai ji veikia geriau, kai naudojama visų klasės mokinių pageidaujama elgesiui skatinti. Žetonus mokiniai panaudoja iškeisdami juos į prizus, kuriuos turi mokytojas. Ši sistema skatina visų teigiamą elgesį. Ar žetonų sistema veiks, priklauso nuo mokytojo išpareigojimų. Jei mokytojas nenuosekliai naudoja žetonus, tai nebus efektyvu.

c. „Pastebėk mane, kai aš elgiuosi gerai“. Kai tik pastebėsite vaiko teigiamą elgesį, pagirkite, atkreipkite vaiko dėmesį („Ačiū, kad ramiai sėdėjai savo vietoje“, „Man patinka, kad pakėlei ranką“ ir pan.).

Informacija apie pedagogo (kito suaugusio) veiksmus, kurie provokuoja, eskaluoja arba neutralizuoja, nutraukia vaiko netinkamą elgesį:

a. Pedagogo veiksmai, provokuojantys vaiko netinkamą elgesį: šaukia „Aš esu viršininkas“; reikalauja besąlygiško paklusnumo, žemina, sarkastiškai kalba, naudoja fizinę jėgą; daro prielaidas, kad vaiko elgesys yra sąmoningas ir tyčinis, kad vaikas žino, kodėl jis tokį elgesį demonstruoja; įtraukia kitus į savo konfliktą su vaiku; naudoja dvigubus standartus; pamokslauja, maldauja taip nesielgti; įpina nesusijusius įvykius; per daug apibendrina.

b. Pedagogo veiksmai, kurie užkerta kelią vaiko elgesio blogėjimui: vartoja žodžius, kūno kalbą ir paraginimus, kurie mažina vaiko įtampą ir jo suvokiami kaip palaikymas, ramiai nukreipia dėmesį; nesiginčija, negrasina ir nenustato tokių ribų, kurių negali užtikrinti; vengia jėgų kovos (neiškelia ultimatumų, neverčia vaiko rinktis laimėjimą ar pralaimėjimą); pripažįsta, kad klysta, ir atsiprašo vaiko („Aš neturėjau to sakyti“); atidžiai klausosi; leidžia vaikui suprasti ir žinoti, kad bando nuoširdžiai spręsti jo situaciją; nepaisant iššūkio, sutelkia dėmesį į vaiko elgesį ir bando suprasti, kas tokį elgesį paskatino; įtemptoje konfliktinėje situacijoje geba susivaldyti kalbėdamas ramiai; vengia grasinamos ir bauginamos kūno kalbos.

Praktinio darbo pavyzdžiai

Aktyvumo ir dėmesio sutrikimai

Užduočių skaidymas ir pateikimas: Reikėtų duoti po vieną užduotį, stengiantis ją padalinti į keletą dalių. Tarp užduoties dalių galima palikti kelių minučių pertraukėles, kurių metu vaikas galėtų užsiimti savo mėgstama veikla ar tiesiog pabūti atitraukęs nuo užduoties. Galima leisti vaikui pasivaikščioti po klasę, atlikti keletą fizinių pratimų. Neužmirškite, kad sunkiai susikaupiantys vaikai dėmesį išlaiko tik apie 5 – 15 min. Jei užduočių atlikimui reikia pertraukėlių, tuomet užduoties laiką reiktų pailginti. Aktyvų mokinio dėmesį padeda palaikyti tiesioginis akių kontaktas. Informaciją reikia pasakyti trumpais sakiniais, užduotys turi būti suformuluotos trumpai ir labai aiškiai.

Pasekmės ir paskatinimai: laiko neapibrėžtumas mokiniams, turintiems dėmesio ir aktyvumo sutrikimą, dažnai kelia sunkumų, kai jų veiklos rezultatai vertinami pavėluotai. *Pavyzdžiui, atsiskaitymo už perskaitytą knygą ar kitos užduoties skyrimas namų darbams neturi greito grįžtamojo ryšio. Kai kuriais atvejais užduotis gali būti skiriama vieną dieną, o atlikimo terminas numatomas po kelių dienų. Tada mokinys keletą dienų gali neturėti grįžtamojo ryšio apie užduoties atlikimą. Toks nukėlimas*

	<p>gali būti problema dėmesio ir aktyvumo sutrikimą turintiems mokiniams dėl darbinės atminties problemų, ypač negebėjimo susieti įvykius, reakcijas, rezultatus. Dėl to būtų labai naudinga sutrumpinti laukimo laiką, taikant tarpinius rezultatų įvertinimus. Mokytojas gali nesunkiai suskaidyti didesnę užduotį į dalis ir simboliškai apdovanoti mokinį, kai šis užbaigia kiekvieną etapą. Grįžtamasis ryšys turi būti nuoseklus ir sistemingas.</p> <p>Darbinės atminties ir susikaupimo gerinimas. Lengviausias variantas yra klasėje naudoti vaizdinę medžiagą svarbiausiai informacijai perteikti. Taisyklių sąrašai, lentelės, kuriose nurodytos strategijos ir žingsniai užduotims atlikti, priminimai apie tinkamą elgesį yra puikus būdas dėmesio ir aktyvumo sutrikimą turinčių mokinių darbinei atminčiai lavinti.</p> <p>Naudoti paskatinimus, motyvuoti tinkamą elgesį. Šie vaikai mažiau reaguoja į žodinius pagyrimus ar pastabas. Paveikesnis yra fizinis prisilietimas, kurio metu atkreipiam dėmesį ir galime pasakyti pastabą. Motyvaciją tinkamai elgtis galima skatinti apdovanojimų sistema, kai tinkamas elgesys ar užduočių atlikimas gali būti įvertintas ne tik pagyrimu, bet ir sutartu apdovanojimu (mažiau namų darbų, įdomi veikla, norimas žaislas, su kuriuo galėtų žaisti). Galima tai daryti nuosekliai, naudojant taškų ar + / - sistemą.</p> <p>Neskubėti bausti. Tai reiškia skatinti vaiko norą elgtis geriau. Bausmės turėtų būti skiriamos už konkretų poelgį. Tai daryti reikia nuolat, kiekvieną kartą, kai blogas elgesys kartojasi. Svarbu su vaiku iš anksto aptarti, kokios pasekmės jo laukia už netinkamą elgesį. Bausmė galėtų būti kaip tam tikrų patinkančių veiklų trukmės ar kiekio apribojimas (<i>pvz., žaidimo telefonu laiko ribojimas</i>).</p>
Elgesio sutrikimai	<p>Taisyklės. Mokiniai, turintys elgesio bei emocijų sutrikimų, dažniausiai patiria sunkumų, kuomet turi laikytis ilgo sudėtingų taisyklių bei reikalavimų sąrašo.</p> <p>Reikėtų stengtis, kad klasės <i>taisyklės būtų paprastos ir aiškos. Tos pačios taisyklės turėtų galioti visur, nepriklausomai nuo vietos ar aplinkybių.</i></p> <p>Mokytojai turėtų apriboti taisyklių skaičių, <i>atsižvelgiant į mokinio amžių, kuo vaikas vyresnis, tuo taisyklių galėtų būti daugiau</i>). Pernelyg didelis taisyklių skaičius gali būti neefektyvus dėl dviejų pagrindinių priežasčių – mokiniams gali būti per sunku jas visas atsiminti, o mokytojai turėtų sugaišti pernelyg daug laiko, norėdami užtikrinti jų laikymąsi. Tokio taisyklių sąrašo pavyzdys: Laiku ateikite į pamokas. Sveikinkitės su draugais ir pan.</p> <p>Tinkamo elgesio paskatinimas. Nepaisant to, jog kartais neišvengiamai dėl netinkamo elgesio vaikus teks sudrausminti, vertėtų atsiminti, jog tinkamo elgesio skatinimas yra gerokai efektyvesnė ilgalaikė strategija. Didelė dalis mokinių, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, <i>priima pastabas bei drausminimą kaip asmeninį puolimą</i> ir dėl šios priežasties dažniausiai tokios auklėjimo</p>

	<p>priemonės yra mažai efektyvios.</p> <p>Todėl reikėtų šiuos vaikus dažniau <i>pagirti už pasiekimus</i>, negu barti už netinkamą elgesį. Pastebėję, jog už tinkamą elgesį gauna teigiamą įvertinimą, vaikai supras, <i>jog tinkamai elgtis yra naudinga jiems patiems</i>. Taip pat jie pradės žiūrėti į mokytoją labiau kaip į sąjungininką, o ne priešą, todėl sustiprės vaikų motyvacija tinkamai elgtis.</p> <p>Būdai, kaip galima skatinti tinkamą elgesį. <i>Individuali vaiko elgesio skalė, lentelė, dienoraštis ir pan.</i> Lentelėse yra pavaizduojamas individualus mokinio elgesys. Tokia sistema verčia mokinį jaustis atsakingu už savo elgesį, taip pat leidžia mokytojams įvertinti elgesio pokyčius ir už tai mokinį apdovanoti. Mokytojams reikėtų stengtis, kiek tik įmanoma, atidžiau pastebėti tinkamą mokinio elgesį ir taip palaikyti motyvaciją.</p> <p>Nereagavimas į netinkamą elgesį. Kartais reikėtų nuspręsti, į kokį netinkamą vaiko elgesį galima nereaguoti. Pastebėta, kad jei vaikas už menkiausią netinkamą elgesį gauna pastabą, tuo metu gali pasijusti <i>neteisingai kaltinamas</i> ar tiesiog puolamas <i>už seniau buvusį netinkamą elgesį</i>. Ypač tada, kai primenama apie senesnius blogus darbus, neklausymą, atsikalbinėjimą, buvusias pykčio reakcijas. Nereaguojant į menkniekius vaikas nesijaus visą laiką kaltinamas, kils didesnė galimybė ugdyti tvirtesnę savivertę.</p> <p>Elgesio plano sukūrimas. Sukurkite tinkamo elgesio planą. Svarbiausia - iš anksto kartu aptarkite visas teigiamas ir neigiamas plano laikymosi ir nesilaikymo pasekmes.</p> <p>Sąžiningas elgesys. Mokiniai, turintys elgesio bei emocijų sutrikimų, dažniausiai prastai toleruoja situacijas, kurios jiems atrodo kaip nesąžiningas elgesys jų atžvilgiu. Tokios situacijos gali lengvai išprovokuoti įvairias ir netikėtas neigiamas emocijas bei netinkamą elgesį. Siekiant užtikrinti, kad visi vaikai jaustų, jog su jais yra elgiamasi sąžiningai, nereikėtų taikyti išlygų ar išimčių nei vienam mokiniui. Reikėtų užtikrinti, kad reakcija ar bausmė už taisyklių nesilaikymą kiekvienu atveju būtų vienoda.</p> <p>Pertraukos. Didelė dalis mokinių su elgesio ir emocijų sutrikimais stokoja emocinės pusiausvyros ir gebėjimo išlaikyti dėmesį ilgesnei užduočiai. Atsižvelgiant į tai, galima į pamoką įterpti trumpų poilsio pertraukėlių. Kartais verta trumpam sustoti ir leisti lėtesniems vaikams baigti užduotis, o tiems, kurie jau yra pabaigę, tai galėtų būti proga šiek tiek pajudėti pasivaikštant po klasę. Tai leistų jiems „sudeginti“ perteklinę energiją, susikaupusią ilgą laiką sėdint vienoje vietoje.</p>
Emocijų sutrikimai	<p>Teikiant pagalbą mokykloje vaikams, turintiems emocijų sutrikimų, svarbu išskirti bei nustatyti, kokius sunkumus jie sukelia mokinio akademinėi veiklai bei socialiniame gyvenime.</p> <p>Tinkamas pykčio išreiškimas. Prasidėjus pykčio reakcijoms, reikėtų ramaus kampelio, kur vaikas galėtų ramiai pabūti, nurimti,</p>

	<p>kol jo priešgyniavimas nevirto smurtu – tai gali būti socialinio pedagogo kabinetas, atskira klasės patalpa, kurioje galima pasėdėti vienam ar su lydinčiu asmeniu, kol pyktis praeis.</p> <p>Vaikas mokomas atpažinti savo pyktį ir jį valdyti naudojantis 3 spalvų kortelėmis: <i>raudona, geltona, žalia</i>. Žalia – patenkintas, ramus; geltona – jaučia susierzinimą; raudona – nevaldomas pyktis, STOP. Tikslas yra mokyti vaiką atpažinti kylantį pyktį laiku ir iškelti geltonos spalvos kortelę, kol pyktis nepasiekė piko, nes pasakyti sau STOP greičiausiai gali nepavykti. Tai galima taikyti ugdymo įstaigoje ir namuose.</p> <p>Reikėtų supažindinti vaikus su saugiais pykčio reiškimo būdais: glamžyti arba plėšyti popierių, boksuoti pagalvę ar bokso kriaušę (galima rinktis tinkamesnį būdą, kuris yra mokykloje), trypti kojomis, užrašyti žodžius, kuriuos norisi pasakyti, sulamdyti ir išmesti, įtrinti plastiliną į kartoną, įveikti pyktį „čia ir dabar“ bėgant ar atliekant kitą fizinę veiklą, išreikšti pyktį spalvomis ar nulipdyti iš plastilino. Tai sudaro sąlygas išvengti situacijos, kai žodžiais reiškiamas pyktis, nukreipiamas (nors ir nebūtinai tiesiogiai) į kitus asmenis.</p> <p>Savivertės ugdymas: Svarbu paminėti, kad vaikai su emocijų sutrikimais dažnai yra linkę save nuvertinti, todėl nenoriai pradeda naujas, o patyrę nesėkmę, greit atsisako tęsti jau pradėtas užduotis. Siekiant sustiprinti vaikų su emocijų sutrikimu savivertę yra svarbu neužmiršti, kad užduotys, išdėstytos ir pateiktos etapais gali užtikrinti sėkmingą jų atlikimą. Svarbu įvertinti ne tik vaiko darbo rezultata, bet ir jo pastangas. Todėl svarbu pagirti, pvz.: „matau, kad tau puikiai sekasi skaičiuoti iki 10“, „tikrai įdedi daug pastangų nurašydamas ir tau pavyksta“, „nors užduotis ir sunki, bet matau, kad tu ją išspręsi“.</p>
<p align="center">Ugdymosi pasiekimų vertinimo ypatumai (slenkstinis, patenkinamas, pagrindinis, aukštesnysis)</p>	
	<p>Mokinio pasiekimai ir pažanga ugdymo procese vertinami vadovaujantis teisės aktais, reglamentuojančiais bendrąjį ugdymą ir mokinio pasiekimų ir pažangos vertinimą arba konkrečiam mokiniui pritaikytoje ugdymo programoje numatytais pasiekimais. Mokyklos priimtas sprendimas dėl mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimo ar (ir) įvertinimo skelbiamas mokyklos interneto svetainėje.</p> <p>Vertinant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių pasiekimus ir pažangą, remiamasi bendrosiose ugdymo programose apibrėžtais mokymosi pasiekimais arba konkrečiam mokiniui pritaikytoje ugdymo programoje numatytais pasiekimais pagal mokinio galimybes ir gebėjimus. Siūloma mokymosi pasiekimus ir pažangą vertinti atsižvelgiant į švietimo pagalbos specialistų rekomendacijas. Mokinių žinių, gebėjimų, pasiekimų vertinimas mokytoji teikia vertingą informaciją apie mokinio daromą pažangą ir padeda numatyti, kaip programos turinio pritaikyti mokiniui, stebėti ir įvertinti grįžtamąjį ryšį.</p> <p>Pasiekimų vertinimas gali būti pritaikytas vadovaujantis Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos, brandos egzaminų užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų pritaikymo mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, tvarka (nuoroda čia: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.418899/asr).</p>

Literatūros šaltiniai

1. TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika. Pasaulinė sveikatos organizacija, Ženeva 1992.
2. Scott S. Conduct disorders. In Rey JM (ed), IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions 2012.
3. Hagaman, J. L., Casey, K. J. (2016). Mokinių, turinčių dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimą, mokymosi poreikių supratimas ir parama. *Special Education*, (1), 38–49
4. DALEY, David; BIRCHWOOD, James. ADHD and academic performance: why does ADHD impact on academic performance and what can be done to support ADHD children in the classroom?. *Child: care, health and development*, 2010, 36.4: 455–464.
5. CONDUCT PROBLEMS PREVENTION RESEARCH GROUP. The effects of the Fast Track preventive intervention on the development of conduct disorder across childhood. *Child Development*, 2011, 82.1: 331–345.
6. EVANS, Steven W.; OWENS, Julie Sarno; BUNFORD, Nora. Evidence-based psychosocial treatments for children and adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 2014, 43.4: 527–551.
7. Socialinių įgūdžių vadovas, Vilnius, 2009.
8. Gatti U, Grattagliano I, Rocca G. Evidence-based psychosocial treatments of conduct problems in children and adolescents: an overview. *Psychiatr Psychol Law*. 2018 Nov 20;26(2):171–193.
9. NICE clinical guideline 158. Antisocial behaviour and conduct disorders in children and young people: recognition and management. National Institute for Health and Clinical Excellence, April 2017.
10. Sagar R, Patra BN, Patil V. Clinical Practice Guidelines for the management of conduct disorder. *Indian J Psychiatry*. 2019;61(Suppl 2):270–276.
11. Thapar A., Pine D.S., Leckman J.F. Rutter's Child and adolescent psychiatry 6th edition 2018 (858–869).
12. Beate Oerbeck, Katharina Manassis, Kristin Romvig Overgaard & Hanne Kristensen. Selective mutism. In Rey JM & Martin A (eds), JM Rey's IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions, 2019.

